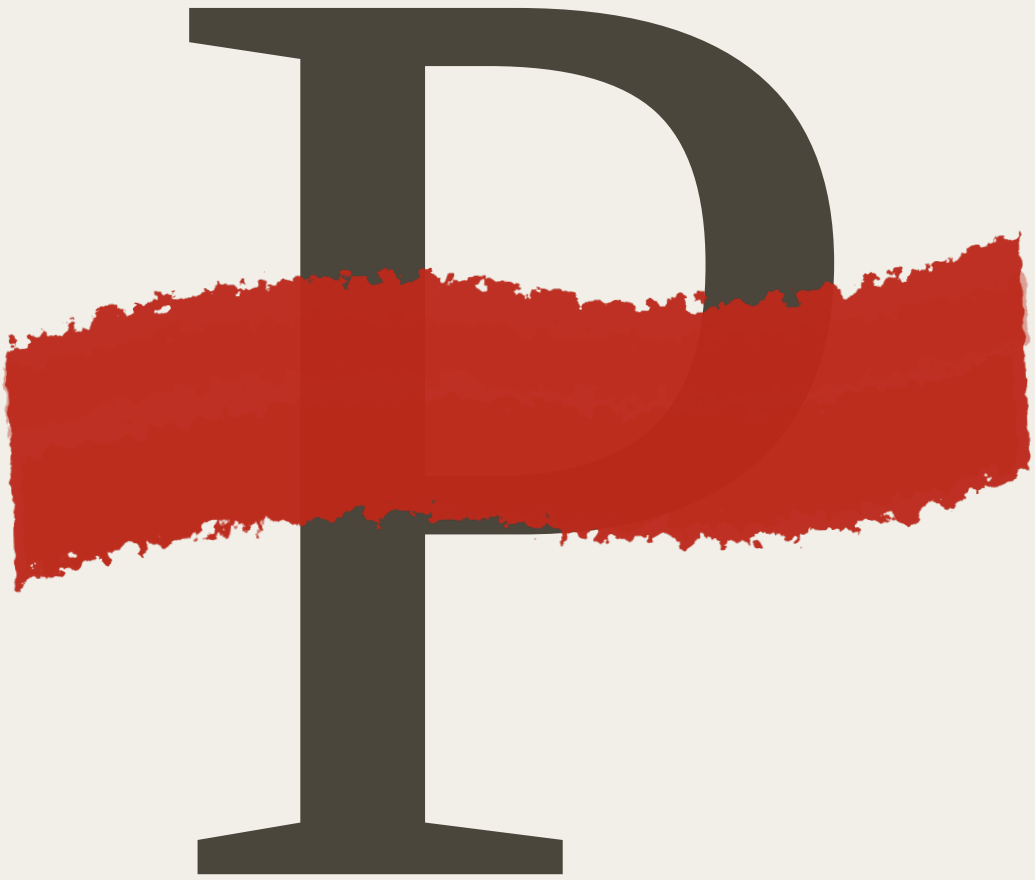
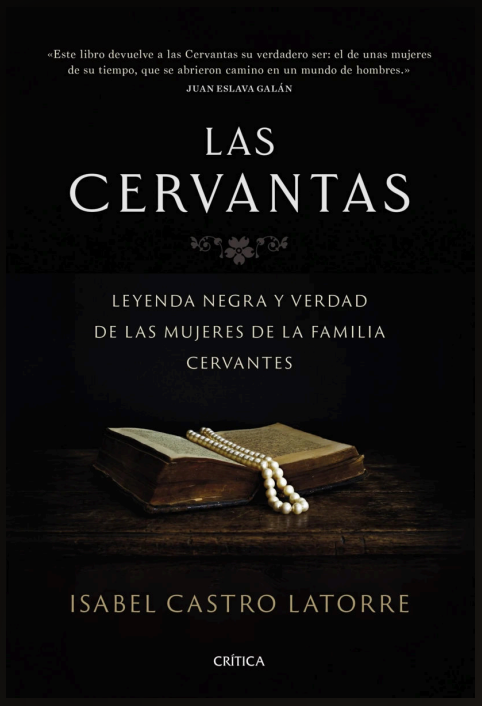

LAS CERVANTAS

LLEGENDA NEGRA I VERITAT DE LES DONES DE LA FAMÍLIA CERVANTES

ISABEL CASTRO LATORRE

«Aquest llibre retorna a las Cervantas el seu veritable ser: el d'unes dones del seu temps, que es van obrir camí en un món d'homes.»

JUAN ESLAVA GALÁN, DEL PRÒLEG

CRÍTICA · ARES Y MARES
OCTUBRE DEL 2026
296 PÀGINES
www.lascervantas.com

EN SÍNTESI

Cinc raons per parlar d'aquest llibre

Durant tres segles, a les dones de la família de Cervantes se les va anomenar «las Cervantas» i es va donar per fet que vivien dels homes. Els documents diuen una altra cosa. Aquest llibre els posa damunt la taula.

1 Repara una injustícia històrica amb documents, no amb opinions

La imatge de «fosques i buscones» procedeix d'una declaració veïnal del 1605 i del que els cervantistes del segle XIX hi van afegir pel seu compte. Davant d'això, el llibre treballa amb protocols notarials, plets, testaments, cartes dotals i inventaris d'embargament, molts amb prou feines explorats.

2 Explica Cervantes des d'un angle que no s'ha explicat

No és una biografia més de l'autor del *Quixot*: és la casa per dins. Cervantes va conviure amb deu dones de la seva família i va publicar tota la seva obra mentre vivia envoltat d'elles, des dels primers poemes del 1568 fins al *Persiles*, que va treure a la llum la seva vídua.

3 Recupera dones empresàries en ple Segle d'Or

Andrea de Cervantes va dirigir un taller de labors blanques amb una aprenenta contractada a sou quan la norma gremial reservava aquesta direcció a les vídues, i facturava als marquesos de Villafranca. La seva germana monja va ser priora tres vegades.

4 Mostra com es fabrica una reputació —i com dura

El cas és un exemple de manual de construcció d'un relat: una xafarderia, una conjectura erudita i un mite nacional que convenia sostenir. La llegenda va arribar intacta a la premsa del 1905 i del 1933, i encara és viva avui.

5 El signa una antropòloga, i es nota

Isabel Castro Latorre mira allò que l'erudició cervantina va menysprear per quotidià: quins mobles hi havia, com vestien, quines devocions tenien, què van aportar en dots i aixovars. Objectes biogràfics que resulten ser documents econòmics i socials de primer ordre.

> *«Les dones Cervantes van ser les grans oblidades d'aquesta història.»*
>
> ISABEL CASTRO LATORRE

EL LLIBRE

Sinopsi

Durant segles, les dones de la família de Miguel de Cervantes han romàs sota l'ombra de l'escriptor més universal de les nostres lletres.

Els seus noms amb prou feines apareixen als marges de les biografies cervantines i, quan hi apareixen, solen estar envoltats de rumors, prejudicis i sospites. Aquest llibre parla d'elles: de les mares, germanes, filles, nebodes i esposes que van sostenir la família Cervantes en temps de dificultats i a qui la historiografia va convertir injustament en protagonistes d'una llegenda negra.

A partir de documents notarials, plets, testaments, llistats de dots i arxius amb prou feines explorats, l'antropòloga i investigadora Isabel Castro Latorre reconstrueix les seves vides i les retorna al seu veritable context. Lluny de la imatge d'oportunistes o mantingudes que van difondre alguns estudiosos, las Cervantas apareixen aquí com a dones cultes, treballadores, emprenedores i capaces de defensar els seus drets en una societat dominada pels homes.

Las Cervantas és una investigació rigorosa i reveladora sobre la vida quotidiana, els afectes, els conflictes i les estratègies de supervivència d'una família excepcional. Un llibre que desmunta mites, corregeix una injustícia històrica i ofereix una nova mirada sobre l'univers de Cervantes a través de les qui van estar més a prop d'ell.

Què hi trobarà el lector

Una família nombrosa —Rodrigo i Leonor i set fills, cinc nascuts a Alcalá de Henares— de petita noblesa, lletrada i ben relacionada, amb llibres a casa i tots els seus membres capaços de llegir i escriure.

Una vida errant per Alcalá, Córdoba, Sevilla, Valladolid i Madrid, amb lloguers alts i escassos, que va donar a aquestes dones una experiència del món vedada a d'altres.

I una dada que ho canvia tot: quan el pare queda completament sord i els dos germans són captius a Alger, són elles les qui sostenen la casa, signen contractes, presten diners, empenyoren joies, pledegen i aturen embargaments en tres ciutats.

> *«El present estudi retorna a las Cervantas el seu veritable ser: el d'unes dones del seu temps, cultes i laborioses, que sovint van haver d'obrir-se camí en un món d'homes.»*
>
> JUAN ESLAVA GALÁN, PRÒLEG

ELS PERSONATGES

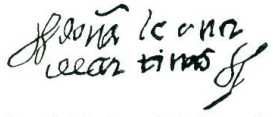
Un clan femení

Cervantes va conviure amb onze dones de la seva família. De totes elles, la historiografia només en va salvar moralment tres. Sota cada nom, la seva signatura: sabien escriure en una societat majoritàriament analfabeta.

LA MARE

Leonor de Cortinas

Va sostenir la família amb el marit sord i dos fills captius a Alger.

LA GERMANA MONJA

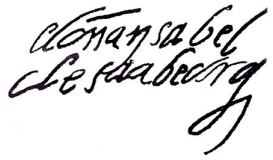
Luisa de Cervantes

Carmelita descalça a Alcalá, on va conviure amb Santa Teresa. Priora tres vegades.

LA FILLA

Isabel de Saavedra

Va viure com una burgesa madrilenya, amb oratori particular i relíquies molt sol·licitades.

LA TAVERNERA

Ana de Villafranca

Mare d'Isabel. Ningú no va reparar que tenia l'edat de Catalina quan va quedar embarassada.

LA GERMANA GRAN

Andrea de Cervantes

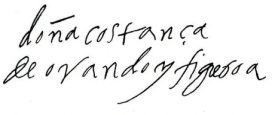
«La resolta i infatigable Andrea», la va anomenar Concha Espina. Mestra de taller davant el gremi tèxtil de Madrid.

LA NEBODA

Constanza de Ovando

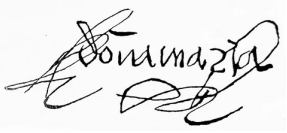
Criada en una llar que era casa i taller alhora; arrossegada al mateix sac pels cervantistes.

LA TIA

María de Cervantes

Abandonada embarassada pel fill bastard del duc de l'Infantado, va reclamar la seva carta dotal.

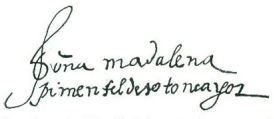

LA GERMANA

Magdalena de Cervantes

Va pledejar contra els qui van incomplir promesa matrimonial. Va signar amb els dos noms que va fer servir en la seva vida.

L'ESPOSA

Catalina de Salazar

Va publicar *Los trabajos de Persiles y Sigismunda* un any després de morir Cervantes.

L'ARGUMENT

Com es va fabricar una difamació

La mala fama de las Cervantas no neix dels documents. Es construeix en tres temps, per acumulació.

I Una veïna, a Valladolid, 1605

La beata Isabel de Ayala declara en el cas Ezpeleta —un cavaller assassinat gairebé a la porta de casa de Cervantes — que eren «dones liberals» amb les quals no es parlava, perquè allà hi entraven i en sortien homes de nit i de dia. Ignorava que aquella llar era també taller i consulta: el cirurgià atenia pacients a casa, Andrea cosia per a la seva clientela i Cervantes rebia la seva. Un fet corrent a l'Europa del segle XVI.

II Els cervantistes del segle XIX

Sobre aquella declaració hi afegeixen que les germanes, la filla i la neboda seduïen homes rics per arrencar-los promesa matrimonial i denunciar-los després. En realitat aquells plets eren ressorts legals a l'abast d'homes i dones per defensar l'honra en cas d'abandonament, i exigien proves escrites, testimonis i constància pública de la relació.

III El mite nacional

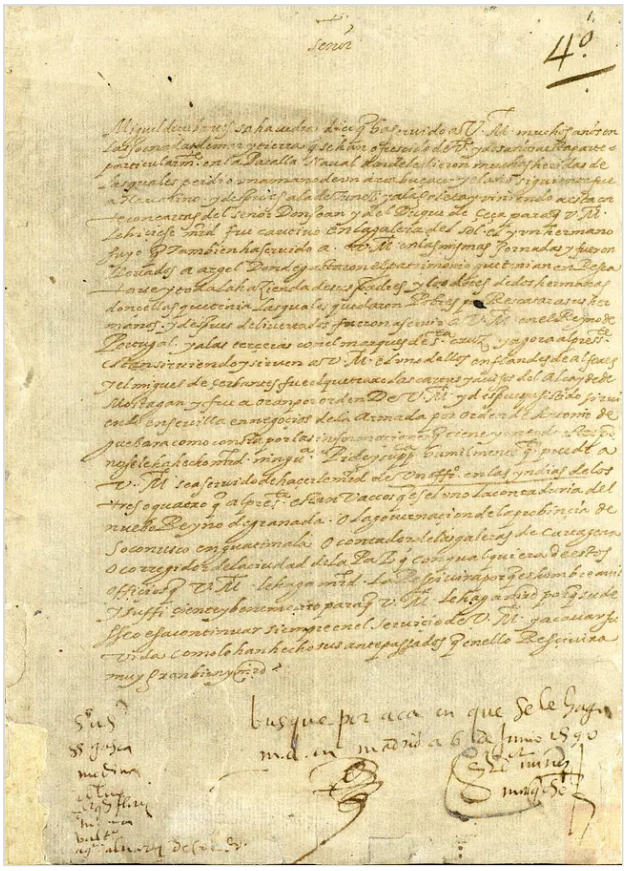
Calia construir un Cervantes exemplar. S'oculten les informacions durant un segle; a mitjan segle XIX s'inventa que la mare d'Isabel és una dama portuguesa i se la fa monja trinitària. El relat es desmunta quan apareixen les seves capitulacions i les seves dues bodes, però per llavors tres generacions de dones han perdut el nom: només se les coneix com «las Cervantas».

> *«A unes buscones de mig pèl, jutges i notaris no els ho haurien permès.»*
>
> SOBRE ELS EMBARGAMENTS QUE VAN RESOLDRE, LES TUTELES QUE VAN OBTENIR I ELS PLETS QUE VAN GUANYAR

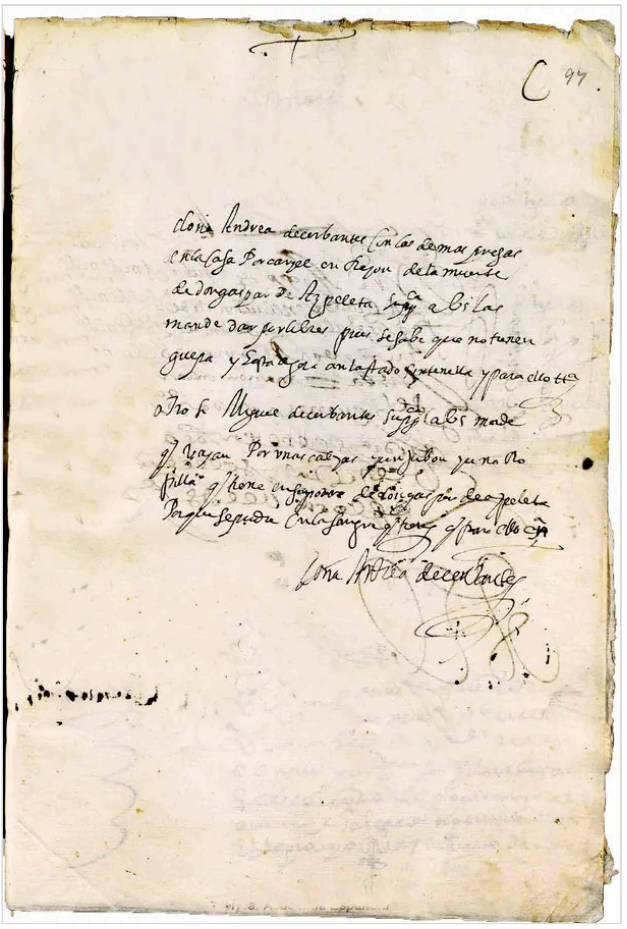
LES PROVES

El que diuen els papers

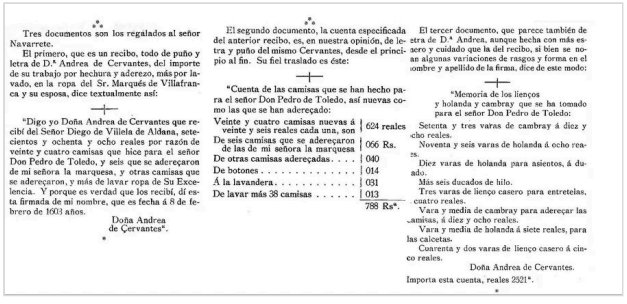
El llibre inclou vint-i-dos annexos documentals transcrits. Aquests en són quatre.

L'únic document en què Cervantes parla de les seves germanes
Memorial al Consell d'Índies, Sevilla, 21 de maig de 1590: van gastar «tota la hisenda dels seus pares i els dots de dues germanes donzelles que tenien, les quals van quedar pobres per rescatar els seus germans». Archivo General de Indias.

Andrea demana la llibertat de les preses
Després de la mort d'Ezpeleta, les dones queden amb la casa per presó. Andrea signa la petició: que les deixin anar «ja que se sap que no en tenen culpa». Real Academia de la Historia.

Tres documentos son los regalados al señor Navarrete.

El primero, que es un recibo, todo de puño y letra de D.ª Andrea de Cervantes, del importe de su trabajo por hechura y aderezo, más por lavado, en la ropa del Sr. Marqués de Villafranca y su esposa, dice textualmente así:

"Digo yo Doña Andrea de Cervantes que recibí del Señor Diego de Villela de Aldana, setecientos y ochenta y ocho reales por razón de veinte y cuatro camisas que hice para el señor Don Pedro de Toledo, y seis que se adereçaron de mi señora la marquesa, y otras camisas que se adereçaron, y más de lavar ropa de Su Excelencia. Y porque es verdad que los recibí, dí esta firmada de mi nombre, que es fecha á 8 de febrero de 1603 años.

Doña Andrea
de Çervantes".

El segundo documento, la cuenta especificada del anterior recibo, es, en nuestra opinión, de letra y puño del mismo Cervantes, desde el principio al fin. Su fiel traslado es éste:

"Cuenta de las camisas que se han hecho para el señor Don Pedro de Toledo, así nuevas como las que se han adereçado:

Veinte y cuatro camisas nuevas á veinte y seis reales cada una, son	624 reales
De seis camisas que se adereçaron de las de mi señora la marquesa	066 Rs.
De otras camisas adereçadas. . . .	040
De botones	014
A la lavandera.	031
De lavar más 38 camisas	013
	788 Rs°.

El tercer documento, que parece también de letra de D.ª Andrea, aunque hecha con más esmero y cuidado que la del recibo, si bien se notan algunas variaciones de rasgos y forma en el nombre y apellido de la firma, dice de este modo:

"Memoria de los lienços
y holanda y cambray que se ha tomado para el señor Don Pedro de Toledo:

Setenta y tres varas de cambray á diez y ocho reales.

Noventa y seis varas de holanda á ocho reales.

Diez varas de holanda para asientos, á dudado.

Más seis ducados de hilo.

Tres varas de lienço casero para entretelas, cuatro reales.

Vara y media de cambray para adereçar las camisas, á diez y ocho reales.

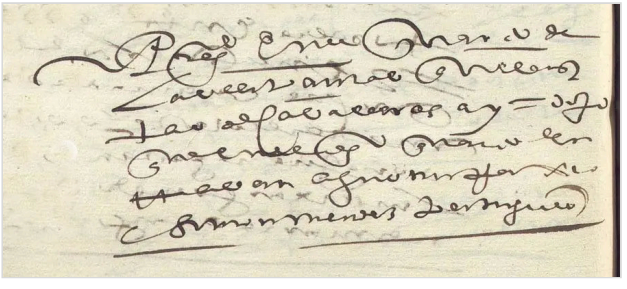
Vara y media de holanda á siete reales, para las calçetas.

Cuarenta y dos varas de lienço casero á cinco reales.

Doña Andrea de Cervantes.

Importa esta cuenta, reales 2521°.

Una empresària que emet factures
Cobrament detallat per la feina d'agulla d'Andrea als marquesos de Villafranca: sabia llegir, escriure, comptar i gestionar.

La paraula que es va convertir en malnom
«Cervanta», en les indagacions del cas Ezpeleta. D'allà va saltar a la historiografia i va acabar substituint els seus noms.

> Els originals procedeixen de l'Archivo General de Indias, l'Archivo General de Simancas, l'Archivo Histórico de Protocolos de Madrid, l'Archivo de la Real Chancillería de Valladolid, l'Archivo del Reino de Valencia i la Real Academia de la Historia. La seva reproducció a la premsa s'ha de sol·licitar a cada institució.

L'AUTORA

Isabel Castro Latorre

Antropòloga i investigadora. El seu interès per la família Cervantes va començar com un encàrrec domèstic: documentar una novel·la del seu marit sobre un assassinat comès el 1605 a la porta de la casa de Cervantes.

Allà va descobrir una família fascinant i sistemàticament exclosa de la vida de l'escriptor. Aquesta injustícia —una historiografia que va qualificar la família de fosca i buscona, i les seves germanes, filla i neboda de prostitutes encobertes— és la que la va portar a escriure aquest llibre.

La seva formació explica el mètode. Davant del relat dels grans fets, l'antropologia pregunta pel que s'hereta, pel que es cus, pel que s'empenyora i pel que es llega: quins mobles hi havia a la casa, quina roba es portava, quines devocions sostenien una família i què hi aportava cadascú en entrar-hi. Aplicat als Cervantes, aquest enfocament treu a la llum un arxiu domèstic que l'erudició havia despatxat com una banalitat i que resulta ser la millor prova del que aquestes dones van fer amb la seva vida.

Ha investigat també el procés de qualificació de les relíquies dels Màrtirs d'Arjona, del segle XVII, on li va cridar l'atenció el paper de les dones: entre elles, una hidalga que va guanyar un plet per estupre i abandonament de promesa matrimonial i el va deixar córrer després de catorze anys de recursos davant la Chancillería de Granada, «pel temps emprat i els diners gastats».

> *«Crec que el millor homenatge que es pot fer a Cervantes és donar-li el lloc que mereixen les dones de la seva família. Dones a qui ell estimava i a qui estava agraït.»*
>
> ISABEL CASTRO LATORRE

PER A L'ENTREVISTA

Dotze assumptes sobre els quals preguntar

L'autora està disponible per a entrevistes, reportatges i participació en programes. Aquests són els temes que dona el llibre.

01	Qui va decidir que aquestes dones eren sospitoses, i per què li convenia?
02	Una dona al capdavant d'un taller al Madrid de Felip II: com ho va aconseguir Andrea i quin risc corria.
03	Saber signar el 1550: què significava realment, i per què les dones de Lope i de Shakespeare no en sabien.
04	El rescat d'Alger: el que costa treure dos fills del captiveri i qui ho paga.
05	Dots, aixovars i estrades: llegir una casa del Segle d'Or com es llegeix un balanç.
06	Els plets per promesa matrimonial: estafa amorosa o l'únic recurs legal disponible?
07	El cas Ezpeleta, un crim a la porta de casa i la declaració que ho va tòrcer tot.
08	Isabel de Saavedra, la filla: de personatge de teatre francès a dona amb codicil i dues bodes.
09	Què es perd quan a tres generacions de dones se les anomena amb un malnom col·lectiu.
10	Cervantes i les dones: va escriure tota la seva obra convivint amb elles. Es nota?
11	Com investiga una antropòloga en un arxiu de protocols: el mètode, pas a pas.
12	Què queda avui de la llegenda negra, i per què les llegendes negres duren tant.

EFEMÈRIDES I ANCORATGES D'ACTUALITAT

Publicació l'octubre del 2026, coincidint amb el 50è aniversari de Crítica. Dates cervantines de referència: 23 d'abril (Dia del Llibre i mort de Cervantes) i 8 de març, pel tema del llibre. Ciutats amb vincle directe per a la premsa local: Alcalá de Henares, Valladolid, Madrid, Sevilla, Córdoba, Esquivias i Arjona.

MATERIAL CITABLE

Frases i dades

Totes les citacions són literals i estan atribuïdes. Les dades procedeixen de la documentació reunida en el llibre.

De l'autora

> *«Aquesta injustícia em va portar a escriure aquest llibre, que no tracta de la vida de Cervantes ni de la seva obra, sinó de la vida de la seva família.»*

> *«Cervantes va viure envoltat de dones: va conviure amb deu dones de la seva família, sense comptar-hi la sogra.»*

> *«Las Cervantas mai no van tenir aquella vida regalada i de seductores ocioses que se'ls ha atribuït.»*

Del pròleg

> *«Un judici precipitat basat en testimonis insuficients ha portat a considerar que las Cervantas van ser dones de moral dubtosa.»*
>
> JUAN ESLAVA GALÁN

Dades per a titular

Onze dones de la família van conviure amb Cervantes; només tres es van salvar del judici moral de la historiografia.

Set fills van tenir Rodrigo de Cervantes i Leonor de Cortinas; cinc van néixer a Alcalá de Henares.

Doña: tractament reservat a una minoria social, i a elles els el donaven els escrivans.

Una aprenenta a sou, amb menjar i llit, al taller d'Andrea, quan el gremi només admetia mestres vídues.

Tres vegades priora va ser Luisa, la germana monja, a les carmelites descalces d'Alcalá.

Vint-i-dos annexos documentals transcrits tanquen el volum, més notes i bibliografia.

1933: la premsa encara repetia que la filla de Cervantes va vetllar el cadàver del seu pare darrere la reixa de les Trinitàries.

Per a verificacions, l'autora pot facilitar la signatura d'arxiu de cada document citat.

DADES

Fitxa tècnica i contacte

TÍTOL	Las Cervantas
SUBTÍTOL	Llegenda negra i veritat de les dones de la família Cervantes
AUTORA	Isabel Castro Latorre
PRÒLEG	Juan Eslava Galán
EDITORIAL	Crítica · col·lecció Ares y Mares
PUBLICACIÓ	Primera edició, octubre del 2026
PÀGINES	296
ISBN	978-84-9199-930-0
MATÈRIA	Història · Biografia · Història de les dones · Cervantisme
CONTINGUT	18 capítols, 22 annexos documentals, notes i bibliografia

Premsa · Editorial

Crítica, segell d'Editorial Planeta
Av. Diagonal, 662-664 · 08034 Barcelona
editorial@ed-critica.es · www.ed-critica.es

Representació de l'autora

Silvia Bastos, S.L. Agencia Literaria

Entrevistes i presentacions

Peticions d'entrevista, exemplars de premsa i invitacions a presentacions, a través de l'editorial.

MATERIAL GRÀFIC DISPONIBLE

Coberta i contracoberta en alta resolució, retrat de l'autora, signatures de les dones de la família i facsímils dels documents citats. Els documents d'arxiu requereixen autorització de la institució de procedència.

MATERIAL ADDICIONAL

Els documents originals, les signatures de les deu dones i els vint-i-dos annexos del llibre, a la vista a

www.lascervantas.com